

Az ember mint a jogi, vallási és erkölcsi normák címzettje

I. Bevezetés

A jogbölcseletet megalapozó munkák rendszerint a normák leírásával kezdődnek. Abban is közös e munkák látásmódja, hogy három alapvető norma van: a jogi, a vallási, és az erkölcsi norma. A normák ilyen jellegű osztályozása nem új jelenség: már az ókori Rómában is ezt a három normát különböztették meg: *ius*, *fas*, *mos* elnevezéssel.² A jog, a vallás és erkölcs kapcsolata ennek alapján úgy határozható meg, hogy adva van egy szervezett társadalom, a közösségi együttélés rendszerezett formája, és annak van egy gondolati alapja.

Felmerül a kérdés, hogy a jogi, vallási, és erkölcsi normának van-e átfedése? Erre a kérdésre a jogbölcselettel foglalkozó szerzők különböző válaszokat adtak. A válaszok különbözőségében világnézetbeli különbségek is közrejátszanak. Attól kezdve, hogy átfedésben vannak a normarendek, egészen addig, hogy nincs közöttük átfedés. Ez utóbbi szélső álláspont a normarendek eltérő szabályozási elvéből indul ki, és természetjogi alapon áll.³ Ugyanakkor a közös pont maga az ember, mint a normák címzettje. Emberségünk, mely az anyagi világ fölé emelkedik értelmünk és tudatunk révén, alkalmassá tesz arra, hogy normák címzettjei legyünk. A jogi, vallási, erkölcsi normában tehát az a közös, hogy mindhárom az ember magatartását szabályozza. Azonban mindhárom normarend az embert sajátos relációban vizsgálja. A jog esetében ez a közjó, a társadalom java, a vallás az ember viszonya a Szenttel, az erkölcs pedig a másik emberrel való kapcsolat belső lelkiismereti vonatkozására világít rá.⁴

A szervezett társadalomban együtt élők közösségét a közös gondolat határozza meg. A közös gondolatot mindenkinek el kell sajátítani, mert ennek révén tud az egyén a közösségbe beilleszkedni. Ezt a közös gondolatot nevezhetjük az adott történelmi korszak függvényében ideológiának, vagy akár eszmének. Elsajátítása, és az egyén életének eszerint rendezése teszi az egyént alkalmassá a közösségalkotásra.⁵ A közös gondolat megvalósítására irányuló magatartásformák előírása a norma, amely magában foglalja a magatartásforma leírását, az ahhoz kapcsolódó elvárást, és azt a hátrányt, ami azokat éri, akik nem követik az adott magatartásformát. A jogi, vallási, és erkölcsi norma inkább leír egy magatartásformát, a vallás pedig az ősök hagyományát közvetíti.⁶ Azonban minél részletesebben vizsgáljuk az erkölcsi, vallási, és jogi norma egymáshoz való viszonyát, annál árnyaltabbá válik a megkülönböztetésük.

A jelen tanulmányban azt szeretnénk röviden megvizsgálni, hogy miért válik egyre inkább fontossá vallás a jogrendszer szempontjából. Megkíséreljük bemutatni, hogy milyen

¹ Doktorandusz, KRE ÁJK.

² Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2009.26.o.

³ Birher Nándor: Természerjoghoz való visszatérés megkerülhetetlen szükségszerűsége a 4.0 Ipar idején, konferencia előadás, PPKE JÁK, 2019. márc 31-én, kézirat. 3.o.

⁴ Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában (Fordította: Dr. Diós István), Szent István Társulat, az Apostoli Szentsek Könyvkiadója, Budapest, 2005, 65.o.

⁵ Birher Nándor: A közösség szabályai in. Gazdaságetika, Folyóirat az etikus gazdaságért és társadalomért, 2013, 5. szám PDF 3.o.

⁶ Birher Nándor: *Ius, Fas, Mos – Emergence of Norms*

https://www.researchgate.net/publication/328274920_Ius_Fas_Mos_the_Emergence_of_Norms
(letöltve:2019.04.05.)

változások vannak napjaink társadalmában, melyek különösen is fontossá teszik, hogy a jogbölcselet a korábnál nagyobb hangsúllyal foglalkozzon a vallási normával, és egyáltalán a vallás kérdésével.

II. Globális szükséghelyzet

Az, hogy az emberiséget globális katasztrófa fenyegeti, nem új felismerés. Azonban a filozófia, különösen is a filozófiai eszközökkel operáló jogbölcselet számára egyre nyilvánvalóbb, hogy korunk válságjelenségeivel foglalkoznia kell. Az elhúzódó, és könnyen eskalálódó háborús konfliktusok⁷, a javak egyenlőtlen elosztása, a környezetszennyezés, a túlnépesedés, és az informatikai „robbanás” kétségtelenül olyan körülmények, melyek a világhatalom veszélyét megalapozzák, és sürgős cselekvést kívánnak.⁸ Hogy miért kell ezzel foglalkozni a filozófiának és a jogbölcseletnek? Mert nem szaktudományos kérdéstről van szó, hanem az embert egzisztenciális alapjaiban érintő kérdéstről, és a megoldást is ezen a szinten kell keresni. Ferenc pápa külön enciklikában foglalkozik a környezetvédelem kérdésével, mely *Laudato si'* címmel jelent meg.⁹ A korábban csak hitbéli és erkölcsi kérdésekkel foglalkozó pápai megnyilatkozás 2015-ben a környezet megóvásának a kérdése felé fordult. Ez arra mutat, hogy a globális környezetszennyezés kérdése emberi alapkérdéssé vált. Éppen ezért kell, hogy a filozófia, és a jogbölcselet is foglalkozzon vele, mint emberi alapkérdéssel. Emberi alapkérdést pedig csak a teljes ember fényében lehet tárgyalni, a teljes ember képéhez pedig hozzátartozik a vallás, mint legalapvetőbb döntéseinek mozgatórugója, mint emberségének legmélyebb rétege.¹⁰ A *Laudato si'* enciklika arra mutat rá, hogy a vallás számára fontossá vált az emberi környezet. A vallás az embert a maga teljességében szemléli, és ehhez tartozik az az erkölcsi alapállás, amely felelősséget jelent a jövő nemzedékek iránt. A II. vatikáni zsinat tanítása így fogalmazza meg ezt a felelősséget: „A Szentírás pedig, mellyel egybecseng a sok évszázados tapasztalat, arra tanítja az emberi családot, hogy az emberi fejlődés, mely az embernek nagy java, nagy kísértéssel járhat: ha megzavarják az értékek rendjét, és a rossz összekeveredik a jóval, az egyes emberek és csoportok már csak a maguk érdekét nézik, másokét nem. Ebből következően a világ már nem az igaz testvériség tere, az emberiség növekvő hatalma pedig már azzal fenyeget, hogy magát az emberi nemet pusztítja el.”¹¹ Ebben a megfogalmazásban amit „globális szükséghelyzet”-nek, vagy globális válságnak nevezhetünk, az az emberiségnek az ön-elpusztításának a veszélyeként jelenik meg. Ezt a veszélyt elhárítani csak úgy lehet, ha a világot irányító emberi gondolkodás gyökeresen más alapokra helyezkedik, mint eddig: mint láttuk a II. vatikáni zsinat megfogalmazásában: „az egyes emberek és csoportok” nem csak a maguk érdekét, hanem elsősorban az egész

⁷ Ferenc pápa, és Ahmad et-Tajjeb, az Al-Azhar egyetem és mecset főimámja 2019.február 4-én közös dokumentumot írt alá „Dokumentum az emberi testvériségről a világbéke és a békés együttélés érdekében” címmel Abu-Dzabiban. A dokumentumban a „darabokban zajló harmadik világháború” megjelölést használják. Magyar Kurír, 2019. február 8. Fordította: Tózsér Endre SP.

⁸ Birher Nándor 2013. 27. o.

⁹ Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2015. Fordította Tózsér Endre SP szit.katolikus.hu/feltöltés/Laudato%20si%27.pdf

¹⁰ Birher Nándor: A tudomány megtérése a fenntarthatóság érdekében in. Folyamatos Megújulás Reformáció(k) tegnap és ma, Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2016-os évkönyve, szerk.: Balla Péter, Pozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabinyi Tibor, Homicskó Árpád Olivér, Kendeffy Gábor, Sepsi Enikő, Szenczi Árpád, Törő Csaba, Zsengellér József, 366.o.

¹¹ *Gaudium et spes*, Lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban 37. A büntől megrontott emberi tevékenység in. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2000. 679.o.(Dr. Szendi József fordítása)

emberiség érdekét nézik.¹² Az egyházi tanítás elsősorban az üdvösséget, az ember örök beteljesedését tartja szem előtt, de egyre inkább fontosnak tartja az jövő nemzedékek iránti felelősség világi megnyilvánulásait. Ezzel párhuzamosan a világi tudomány a globális fenntarthatóságot szem előtt tartva, szükséges hogy tekintetbe vegye az ember örök beteljesedését.¹³

Ez a gyökeres fordulat tekinthető megtérésnek, a görög szó eredeti értelmében: „metanoia”, azaz megfordulás.¹⁴ A tudománynak, mint a világot irányító emberi gondolkodásnak alapvetően meg kell fordulnia ahhoz, hogy a globális katasztrófa elhárítható legyen.¹⁵

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy miért kell „megtérésről” beszélni, nem lenne elegendő a „szemléletváltás” kifejezés? Nem lenne az is elég, ha úgy fogalmaznánk, hogy az egyéni érdek helyébe a fenntarthatóság érdekében a közösség érdekét kell állítani?¹⁶ Ez azonban kollektívizmushoz vezetne, ami az ember elszemélytelenedését jelenti. Az emberi személyt, mint egyént, és az egyének által alkotott közösséget egyszerre kell figyelembe venni. Martin Buber interszjektív filozófiája szerint az ember személye nem irányulhat személytelenre. Az ember személye egy másik személlyel való kapcsolatban tud önmagára találni.¹⁷ Éppen ezért nem lehet az embert úgy tekinteni, hogy személy mivoltától eltekintünk. Ez akkor valósul meg, ha az embert személytelen struktúrákkal való kapcsolata alapján határozzák meg. Ha például az állami intézményrendszerrel való kapcsolata alapján az emberre kizárólag polgárként tekintenek, az ember személy mivolta háttérbe szorul.¹⁸ A vallás jelentősége a társadalmi gondolat alapján úgy értékelhető, hogy az ember személy mivoltát adja vissza az Istennel való kapcsolat egyetemes relációján keresztül.¹⁹

III. A mesterséges intelligencia kihívása a személy megőrzéséért vívott küzdelemben

A mesterséges intelligencia kihívása egyre erősödik a modern technológiák által meghatározott társadalmakban. A filozófiai eszközökkel operáló jogbölcselet ezzel kapcsolatban arra kell hogy rámutasson, hogy az ember személy, és személyként kell rá tekinteni. E nélkül minden szabályozás, ami a biztonságos társadalomra irányul, öncélúvá válik, és az embertől idegen marad.²⁰ A személytelen társadalmi kontroll technikai megvalósítására jellemző példa a kínai mesterséges intelligencia eszközeivel megvalósított kontroll-rendszer, amelyet napjainkban valósítanak meg Kínában. Egy ilyen kontroll-rendszer első látásra úgy tűnik, hozzájárul a társadalmat veszélyeztető magatartások kiküszöböléséhez.²¹ Azonban mivel személytelen, az ember méltóságát sérti. Az ember

¹² A „Gaudium et spes” által felvetett gondolat szavainak idézése, uo.

¹³ Birher Nándor 2016. 363.o.

¹⁴ Birher Nándor 2016. 361.o.

¹⁵ Birher Nándor tanulmánya a „Tudomány megtéréséről”, ill. annak szükségességéről szól. Ugyanakkor aminek meg kell változni a tudománnyal együtt, az inkább egyfajta közgondolkodás, melynek tudományosnak kellene lenni, de ma inkább „vulgárfilozófia”-ként értelmezhető. Birher Nándor 2016. 365.o.

¹⁶ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, Jel Könyvkiadó, 2004. 38. o.

¹⁷ Birher Nándor – Szabó Adrienn 2004. 38. o.

¹⁸ Marguerite A. Peeters: A polgár és a személy, Lázadás és kiengesztelődés, 2014. szeptember, 9. o.

file:///C:/Users/User/Dokuments/marguerite_a_peteers_a_polgar_es_a_szemely.pdf (2019.04.17.)

¹⁹ „Huszonöt évvel a berlini fal leomlása után az emberiségnek némi rálátása nyílik legújabb történelmére. Ez a rálátás segíti az elmélyülést és a döntést. Döntő jelentőségű időben (kairosz) élünk, ami jó alkalom arra, hogy visszatérjünk a személyhez és az Atyához.” uo. 12. o.

²⁰ „(...)A személy elméletileg két részre osztható: egyrészt testből, azaz determinált valóság-részből, másrészt reflexióra képes szellemi részből tevődik össze.” Birher Nándor – Szabó Adrienn:2004.35. o.

²¹ Exposing China’s Digital Dystopian Dictators

<https://www.fixhd.tv/fix-tv-enigma-kina-a-vilag-elso-digitalis-diktaturaja-2018-10-24>

méltóságának a sérelme abban nyilvánul meg, hogyha az embert személy mivoltánál alacsonyabb szinten kezelik. Ebben a pozitivistá filozófia hatása nyilvánul meg.²² A pozitivistá filozófia elutasítja a metafizikát azáltal, hogy a lét eredetére, Istenre nem kérdez rá. E szerint a filozófiai irányzat szerint az emberkép is leredukálódik azáltal, hogy az ember egy saját maga felett álló erkölcsi fórumot elutasít.²³ Ilyen perspektívából nézve első látásra az ember szabadsága határtalanná válik, de valójában elvész a szabadsága. Saját maga, saját cselekvési képessége válik cselekedeteinek egyedüli mértékévé.²⁴ Ilyen módon eltűnik az elválasztás a „meg tudom tenni”, és a „megtehetem” között, mert ez látszólag ellentmondana a szabadságnak. Az emberi cselekvés az erkölcsi normában kellene, hogy mértéket kapjon. Ilyen mérték híján a szabadság pusztító erővé válhat.²⁵ Ennek a „pusztító erőnek” a „kordában tartására” alkalmazható a digitális megfigyelő-rendszer útján történő normaérvényesítés, mint sajátos technikai pótlása az erkölcsi normának, amely által azonban sérül az emberi méltóság.²⁶

Az emberi méltóságot sajátos módon veszélyezteti az emberi élet technikai eszközökkel való módosítása. Az emberi szervezetbe ültethető protézisek továbbfejlesztett változatai lehetnek az agyi „interfészek”, melyek az emberi memória, gondolkodási képesség feljavítására alkalmaznak.²⁷ Kísérleteket végeztek arra vonatkozólag, hogy agyba beültetett eszköz, un. „interfészek” enyhítheti az Alzheimer-kór tüneteit, javíthatja a memóriát.²⁸ Az ilyen jellegű eszközök jövőbeli továbbfejlesztésének lehetőségei felvetik annak a kérdését, hogy a gyógyászati célon túlmenően, az agykapacitás növelése érdekében agyba ültetett eszköz mennyiben módosíthatja az ember személyiségjegyeit.²⁹ Ennek nyomán megnyílik az a lehetőség, hogy az emberi intelligencia fokozására bioelektronikus eszköznek az emberi agyba ültetése bevett gyakorlattá válik.³⁰ Ez azonban azzal járhat, hogy az ember személyiségjegyei módosulnak az ilyen módon megnövekedett agykapacitással összefüggésben.³¹ Ez adott esetben az emberi jellemvonások megváltozásával járhat. Az emberi jellemvonások technikai eszköz általi módosítása azonban már felvet az emberi méltósághoz kapcsolódó etikai kérdéseket. A jellemvonásaiban technikai eszközökkel módosított (mert tudatában módosított) ember mennyiben tekinthető ugyanannak az embernek, aki korábban volt? A kérdés az ember önazonosságát, és annak folyamatosságát érinti. Az emberhez kapcsolódó kötődéseket: családi kapcsolatokat, házasságot, barátságot, az egyedi embert övező közösségi (társadalmi) megbecsülést mennyiben veszélyezteti az, ha technikai eszközök hatására az ember alapképességei, és ezáltal jellemvonásai módosulnak.³²

(2019.04.22)

²² Joseph Ratzinger 2005. 42.o.

²³ Joseph Ratzinger 2005. 42.o.

²⁴ Joseph Ratzinger 2005. 43.o.

²⁵ Joseph Ratzinger 2005. 43-44.o.

²⁶ <https://www.fixhd.tv/fix-tv-enigma-kina-a-vilag-elso-digitalis-diktaturaja-2018-10-24>

²⁷ Pokol Béla James DiGiovanna tanulmánya alapján járja körül az emberi identitás kérdését a mesterséges intelligencia által jelített veszélyben. (DiGiovanna, James (2017): *Artificial Identity*. In: Patrik Lin, Ryan Jenkyns, Keith Abney (eds.): *Robot Ethics 2.0*. Oxford University Press. New York. 307-321.) Pokol Béla: *A mesterséges intelligencia társadalma*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2018.148.o.

²⁸ DiGiovanna egérkísérletekre hivatkozik, melyek során bebizonyosodott, hogy az agyba ültetett interfészek (mikro-, ill. bioelektronikus eszközök) segítségével a memória „feljavítható”, és ezáltal enyhíthetők az Alzheimer-kór tünetei. Pokol Béla 2018. 148.o.

²⁹ A „jövőbeli” fejlesztés, a kutatás folyamatosságát figyelembe véve lehet „jelenbeli” is lehet, figyelembe véve, hogy DiGiovanna Pokol Béla által hivatkozott tanulmánya (24. lábjegyzet) 2017-ben készült, Pokol Béla könyve pedig 2018 nyarán készült el. (Előszó, 11.) (Jelen tanulmány 2019. április végén íródik.) Pokol Béla 2018.148.o.

³⁰ Pokol Béla 2018.148.o.

³¹ Pokol Béla 2018.148.o.

³² A Pokol Béla által hivatkozott tanulmány úgy teszi fel a kérdést, hogy az „egy ember tartós identitása” felborulhat-e a technikával előmozdított változások kapcsán. Amikor ugyanis szeretünk valakit, kötődünk valakihez, akkor (kimondatlanul is) számítunk arra, hogy azok a szellemi, jellemi tulajdonságai az embernek

Itt azonban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az ember családi kapcsolataiban, minél bensőségesebb egy kapcsolat, annál inkább kijelenthető, hogy nem az ember tulajdonságai számítanak, hanem maga az ember, aki személyében ugyanaz akkor is, ha egyes személyiségjegyeiben módosul.³³ A mesterséges eszközök révén módosított tudatú ember, akit ilyen módon már „paraszemély”-nek lehet tekinteni, morális tekintetben nem lehet új kategória, aki teljesen újfajta jogi szabályozást igényel. Az ilyen módon megnövelt képességű ember a tulajdonságait tekintve lehet más, azonban emberségének lényegét tekintve ugyanaz. Tehát mindenképp meg kell különböztetni az ember egyes tulajdonságait, tudatát, memóriáját, és egyéb képességeit attól, „aki” maga az ember, tehát az emberség belső lényegétől.³⁴

Ehhez a kérdéshez kapcsolódik az a kérdés, hogy az „intelligens”, tehát az ember gondolkodásához, sőt talán „tudatához” nagyon hasonlóan működő robotok igényelnek-e külön jogi szabályozást? Ez a „robot-etika” (*robot ethics*) alapvető kérdése.³⁵ A kérdés talán futurisztikus, de mindenképp időszerű. Bizonyos, hogy a mesterséges intelligenciájú robotok világa a jog területén is új látásmódok megjelenésével kell, hogy járjon. Azonban hangsúlyozni kell, hogy az emberhez hasonló felelőssége, és esetleg ezzel együtt az emberhez hasonló „jogai” a robotoknak, hogy lehetnek-e, már mélyebb megfontolást igényel.³⁶ A kérdés úgy is feltehető, hogy megjelenhet-e a robotvilág az evolúció új szintjeként, mintegy az eddigi négy szintből kiemelkedve?³⁷ A válasz talán leginkább filozófiai (és teológiai) alapon közelíthető meg. Itt - véleményem szerint – élesen meg kell különböztetnünk azt, hogy a robotok mesterséges intelligenciája elérheti azt a szintet, hogy az emberi tudathoz hasonlóvá válik, attól, hogy ténylegesen öntudatra ébredhet a robot. Ez utóbbi állítás ugyanis azt foglalja magában, hogy az élettelen anyag öntudatra ébredhet.³⁸ Azt, hogy az élettelen anyag nem ébred öntudatra, akármilyen fejlett technika révén sem, tehát hogy egy gondolkodó robot nem válik személyé, alannya: nem lesz „valaki”, hanem „valami” marad: ezt filozófiai alapon mondhatjuk ki. A filozófiai eszközökkel operáló jogbölcselet ezt kimondhatja, mivel ezen a téren határai egybeesnek a filozófia határaival. Az emberi jogok, beleértve az emberi méltósághoz való jog meglétének az alapja: a személy.³⁹ Az emberi méltóságot deklaráló nemzetközi jogi egyezmények az ember fogalmát biológiai, erkölcsi, és jogi oldalról közelítik meg.⁴⁰ Tehát azt, hogy a robot akármilyen fejlett mesterséges intelligenciával rendelkezik,⁴¹ mégsem személy, az ember azonban személy: ez filozófiai alapon állítható.⁴² A filozófia, és a filozófiai eszközökkel operáló jogbölcselet idáig mehet el: hogy az ember személy, „valaki”, és nem „valami”, és ezért lehetnek jogai, és kötelezettségei. Az a kérdés, hogy az ember személy mivolta honnan van, és miért van: mert az embert Isten teremtette, aki szintén

megmaradnak, amik révén az adott emberrel kapcsolatos kötődés kialakult. Pokol Béla 2018.149.o.

³³ Minél bensőségesebb egy emberi kapcsolat, annál inkább nem az ember egyes tulajdonságai számítanak, hanem maga az ember. Nem azt kell néznünk „amilyen”, hanem „aki” az ember. Ennek a látásmódnak azonban a teremtettségben van a gyökere. Erre utal XVI. Benedek pápa megállapítása: „A tekintet, amellyel a másokra nézek, meghatározza emberségemet. Kezelhetem pusztá tárgyként, megfedkezve az ő méltóságáról, és az enyémről: arról, hogy mindketten az Isten képére és hasonlatosságára vagyunk teremtve. A másik az én méltóságom öre. Íme, az erkölcs, mely ezzel a másokra fordított tekintettel kezdődik, hogyan őrzi az ember igazságát és méltóságát: az embernek szüksége van rá, hogy önmaga lehessen és identitása el ne vesszen a tárgyak világában. Joseph Ratzinger 2005. 70.o.

³⁴ Pokol Béla 2018. 150-151.o.

³⁵ Pokol Béla 2018. 153.o.

³⁶ Pokol Béla 2018. 153.o.

³⁷ Pokol Béla 2018.153-154.o.

³⁸ Pokol Béla 2018.153.o.

³⁹ Birher Nándor – Szabó Adrienn 2004. 35.o.

⁴⁰ Zakariás Kinga: Az emberi méltósághoz való jog in. Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog> (2018).(13)

⁴¹ Pokol Béla 2018.153.o.

⁴² Birher Nándor – Szabó Adrienn 2004.35.o.

„személy”: ez már a teológia, vagy legalábbis a teológia kezdetét jelentő „filozófiai Istentan” körébe tartozik, ezért a filozófia, és jogbölcselet határán már átlép ez a kérdés.⁴³ Nyilvánvaló ennek alapján, hogy aki keresztény hívőként jogbölcseletet művel, az ember eredetének tudatában biztosan megkülönbözteti a személyt, még ha nem is lép át gondolatmenetében a teológia területére.⁴⁴

IV. Záró gondolat

A jog és a vallás kapcsolatát a normák hármasságától, jogi vallási és erkölcsi norma hármasságának említésétől kezdtük elemezni, majd bemutattunk a világban néhány olyan változást, (mint a természetes környezetért való különleges felelősség erkölcsi követelményét, és a mesterséges intelligencia néhány morális kihívását) ami miatt a jogbölcselet számára lényegessé válhat a vallás, és az erkölcs szempontrendszere. A jogbölcselet viszonyát a vallási és erkölcsi normához az határozza meg, hogy közös a normák címzettje: maga az ember, akinek magatartásának szabályozására hivatottak a normák. Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa egy 1997-ben tartott előadásában így fogalmaz: „Valójában az erkölcs mindig a vallás tágabb összefüggésében létezik, az biztosítja számára az életető levegőt és életteret. Ezen a téren kívül az erkölcs megfullad és formálissá válik, elgyengül, és végül meghal. Az élet szent voltának etikai elismerése és az élet tisztelete melletti elkötelezettség saját horizontjaként megköveteli a teremtésbe vetett hitet...”⁴⁵

A jogbölcselet az ember különös felelősségét és méltóságát az ember személy mivoltára alapozva filozófiai oldalról közelítheti meg. Az ember személy mivoltára épül emberi méltósága. A személy eredetére rákérdezve azonban a teremtés teológiai szempontjával már túlfeszítenénk a filozófia és jogbölcselet kereteit. Azonban, mint Joseph Ratzinger, későbbi XVI. Benedek pápa fentebb idézett szempontrendszere mintegy háttértudásként jelen lehet gondolkodásunkban. Ez ugyanis elősegíti az emberi személyről való világos gondolkodást.⁴⁶ Ilyen módon a vallás gondolatrendszere, különösen is teremtéstani összefüggéseivel, segítheti a keresztény hívőként jogbölcseletet művelő gondolkodót, hogy az emberi személlyel, a világgal, és erkölccsel kapcsolatos fogalmai tiszták, és megalapozottak legyenek.

Felhasznált irodalom

Birher Nándor: A közösség szabályai in. Gazdaságetika, Folyóirat az etikus gazdaságért és társadalomért, 2013.5. szám PDF 3.

Birher Nándor: A tudomány megtérése a fenntarthatóság érdekében in. Folyamatos Megújulás Reformáció(k) tegnap és ma, Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2016-os évkönyve, szerk.: Balla Péter, Pozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabinyi Tibor, Homicskó Árpád Olivér, Kendeffy Gábor, Sepsi Enikő, Szenczi Árpád, Törő Csaba, Zsengellér József

Birher Nándor: Ius, Fas, Mos – Emergence of norms

https://www.researchgate.net/publication/328274920_Ius_Fas_Mos_Emergence_of_Norms (letöltve:2019.04.05.)

Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és túlélés erkölcsi-jogi kérdései, Jel Könyvkiadó,

⁴³ Birher Nándor – Szabó Adrienn 2004.35.o.

⁴⁴ Birher Nándor – Szabó Adrienn 2004. 40-42.o.

⁴⁵ Joseph Ratzinger: Az élethez való jog és Európa, Előadás a „Movimento per la vita” összejövételén in. Benedek Európája a kultúrák válságában. 2005. 70-71.o.

⁴⁶ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 42.o. (4. bek.)

2004.

Ferenc pápa – Et-Tajjeb, Ahmad: Dokumentum az emberi testvériségről a világbéke és a békés együttélés érdekében, Magyar Kurír, 2019. február 8. (Fordította: Tózsér Endre)

Ferenc pápa: Laudato si', enciklika közös otthonunk gondozásáról, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2015.

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2009.26.

Peeters, Marguerite A.: A polgár és a személy, Lázadás és kiengesztelődés, 2014. szeptember 9.

file:///C:/Users/User/Dokuments/marguerite_a_peeters_a_polgar_és_a_szemely.pdf
(letöltés:2019.04.17.)

Pokol Béla: A mesterséges intelligencia társadalma, Kairosz Kiadó, Budapest, 2018.

Ratzinger, Joseph: Benedek Európája a kultúrák válságában (Fordította: Dr. Diós István), Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2005.

Zakariás Kinga: Az emberi méltósághoz való jog, in. Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia <http://ijoten.hu/szocik/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog> (2018) (Letöltés:2019.04.22.)

II. Vatikáni Zsinat: Gaudium et spes, Lelkipásztori Konstitúció az Egyházzól a mai világban 37. A büntől megrontott emberi tevékenység in. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2000. (Dr. Szendi József fordítása)